

Княжій Степані — 1005 років!

В офіційних джерелах перша згадка про Степань, одне з найдавніших міст історичного Погориння, зафіксована 1292 роком. Але це хибна думка. Дійсно, єдиний раз ця назва зустрічається в Іпатіївському літописному зводі як центр самостійного князівства в записі про події 1292 р.: «Тої ж зими преставився степанський князь Іван, син Глібів. І плакали за ним усі люди, од малого і до великого, і став княжити замість нього син його Володимир». Пізніше «Степань на Горині» названо серед волинських міст у «Списку руських городів дальніх і ближніх», складеному наприкінці XIV ст.

Містечко Степань розташоване на лівому березі Горині, в середній її течії. Річка впадає в Прип'ять, яка давала вихід до Чорного моря; витоки Прип'яті та її ліві притоки зв'язані із Західним Бугом і Німаном, через які можна було добратись аж до Балтики. Прип'ятські землі в основному заселяли дреговичі. У X столітті на цьому ареалі виникло Турівське князівство, яке ввійшло до складу Київської Русі. Містечко Степань виникло на пограниччі Волинських і Турівських земель.

Як відомо, Волинсько-Галицька держава постала в 1199 році шляхом об'єднання галицьких і волинських земель князем Романом Мстиславовичем. Зберігся герб, який розміщувався на грамоті князя Юрія I Львовича (внука Данила Романовича), виданій grosмайстрові німецького лицарського ордена, з яким він був у союзі в 1313-ому. Ця грамота зберігається в Кеніг-сберзькому музеї.

На жаль, ніхто з істориків і краєзнавців Рівненщини не звернув увагу навіть на родовід степанських князів, часи правління яких набагато пізніші за літописну згадку про Степань. Рід Турівських і Пінських управителів (гілка Рюриковичів) заснував Юрій Ярославович (Турівський-1112—1167). Від турівських князів походять степанські, княжий рід яких розпочав Ростислав Глібович (Степанський). Він був сином Гліба Юрійовича і княгині Смоленської, князем Степанським і Пінським. У 1228 році, після смерті управителя Луцького Івана Мстиславовича, Ростислав захопив Чарторийськ, але його вигнав звідти Данил Романович Галицький. Ростислав довгий час тримав за це на Данила злобу, а тому постійно з ним воював. Степанськими князями були: Ярослав Юрійович (біля 1182 р.); Гліб Юрійович (1190—1195); Іван Юрійович (1195—1207); Володимир Глібович (до 1229 р.); Володимир Іванович, син Івана Глібовича (з 1290 р.); Олександр Глібович; Юрій Володимирович (до 1292 р.); Федір Володимирович; Демид Володимирович й ін.

Десь біля 1387 року згадується князь Семен Степанський. Вірогідно, він міг бути прямим нащадком управителя Володимира Івановича, династія якого безперервно правила в Степанському князівстві. У 1337 році син волинського князя Любарта Гедиміновича Федір Любартович прогнав Семена зі Степаня. Невдовзі Федір Любартович втратив Волинське князівство й князю Семену вдалося повернутися назад у містечко. Він помер близько 1399 р. Швидше за все, з його смертю обірвалася династія степанських князів. Від початку XVI ст. Степань належить князям Острозьким. У центрі розташовувалося давнє Замчище. Опис степанського замку відомий з 1614 р., уривок з документу якого зберігається у Львівській державній науковій бібліотеці: «...Замок степанський валом з трьох сторін обведений, ровом глибоким і баштами чотирма наріжними добре опоряджений... Міст перед ровом з поруччям... Брама до замку, в котрій звід на цепах залізних...».

Археологічні дослідження на площадці степанського замку дозволяють намітити основні етапи заселення цієї зручної ділянки на лівому березі Горині. Вчені вважають, що вже в X ст. тут існувало слов'янське поселення, про що свідчить глиняний посуд, зібраний у нижньому (восьмому) культурному шарі. Новий підйом розвитку Степаня спостерігається у XII-XIII ст. Деякі категорії знахідок, зокрема скляні браслети, свідчать про міський характер поселення. На жаль, усі ці коротенькі статті в енциклопедіях і довідниках, серед яких найкраща Михайла Максимовича «О городе Степань»,

опублікована в часописі «Киевлянин» у 1850 році, не передають і десятої частини минулого міста. Як зазначає автор: «Древнее этого года (1292 р.) не поминается Степань в летописаньи русском; без сомнения, он значился прежде под общим именем городов Погорынских».

Саме тому неабиякий інтерес викликає повідомлення рукописного Києво-Печерського патерика (1005 р.) одного з вихованців Київської школи про належність до «Турівської єпархії Пінська, Новогрудка, Городні, Берестя, Вовковийська, Здітова, Нобеля, Степаня, Дубровиці, Висоцька, Слуцька, Копиля й інших міст, які варто віднести до більш пізніших часів, однак сам перелік дає уявлення про значну територію єпархії». Ця історична грамота сьогодні перебуває в Російській державній бібліотеці. Вчені вважають, що цей документ можна віднести лише до часу, коли до складу Турівської волості входили всі вказані в грамоті міста або погости. А це мало місце наприкінці X — першій половині XI ст.ст. Пізніше, у XIV ст., Турівська земля займала невелику територію на середній Прип'яті.

Автор переконаний у тому, що й це не найдавніша згадка про існування Степаня. Чого варті археологічні пам'ятки, знайдені неподалік поселення. За 2 км на схід від Короста, на дюні археологи встановили поселення комарівської культури (XV — XII століття до н.е.), виявлене в 1975. На правому березі річки Горинь, навпроти села, в урочищі «Одринки» ґрунтовний могильник з трупоспаленнями в урнах милоградської культури (VI століття до н.е. — II століття н.е.), виявлений у 1952. У насипах курганів зустрічались крем'яні вироби, у тому числі вістря на спис. На піщаних дюнах поблизу Кричильська — стоянка мезолітичної доби (10,3—7 тисяч років тому). Поблизу села — поселення культури гребінцево-накольчастої кераміки (8—6 тисяч років тому), виявлене в 1929. Поблизу Великого Вербчого — стародавній курганний могильник. На хуторі Двірець у 1935 знайдено срібного римського динарія II століття нашої ери. На південь від села, на березі річки Мельниця — давньоруське городище, оточене земляним валом. Однак варто зауважити, що розкопки проводились ще не на високому методичному рівні, а публікації їх результатів не дають повного уявлення про окремі пам'ятки. Переважна більшість цих питань не втратила своєї актуальності до сьогодні. Посилаючись на родовід Степанських князів, а найбільше на рукописну стародавню установчу грамоту Поліської землі, автор вважає доцільним: згадку про містечко Степань, яку знаходимо в Іпатіївському літописному зводі так званого «Літопису Руському», як центр самостійного Степанського князівства в записі про події 1292 р. віднести до 1005 р., тобто на 285 років раніше офіційної.

Заодно, незважаючи на нерівномірність вивчення окремих матеріалів з історії Степаня, уже назріло питання про їх більш повну інтерпретацію, а тому подальше вивчення історії та культури містечка без сумніву заслуговує на більш поважну розвідку істориків.

Валерій ВОЙТОВИЧ.